

Advokatfirmaet Cappelen & Krefting

Vi gir juridisk bistand!

Klikk her for mer informasjon om hva vi kan hjelpe deg med!

VÅPENSEGL OG SLEKTSPAPIRER FRA SKIENSDISTRIKTET

Av Hans Cappelen, 1996

En artikkel fra Norsk Slekthistorisk Tidsskrift (NST 35) (1996): s. 445-46 i en litt revidert utgave uten de opprinnelige noter

Jeg skal her komme inn på endel gamle dokumenter som angår Skiensdistriktet. De handler særlig om faste eiendommer, slektninger, venner og kjente. Dokumentene er fra 1700- og 1800-tallene, ofte vakkert håndskrevet og fortsatt i ganske god stand. På svært mange av dem er det små **segl** i rød eller svart brevlakk. De bildemotivene som vi ser i seglene er av mange slag og de har mye å fortelle den som ser nøyere etter. Seglene står sammen med underskrifter eller de er satt bakpå brettede ark eller konvolutter. Dermed får vi en sikker identifisering av de enkelte seglene med både datering og underskrift - dette i motsetning til mange avklippede segl som ligger løse i seglsamlinger.¹⁾

Dokumentene som jeg har dreier seg om litt av hvert, men særlig om slikt som eiendomsoverdragelser, erklæringer om dette og hint til private eller myndigheter, samt korte eller lengre brev til slektninger, venner og forretningsforbindelser. Så mange hemmeligheter blir ikke akkurat avslørt i papirene, men de viser oss et forlenget forgangent hverdagsliv og dessuten noen store begivenheter i disse menneskenes livsløp.

I en artikkel har jeg allerede behandlet monogramsegl (dvs. segl med eiernes forbokstaver) som står på dokumentene: "Monogramsegl og slektpapirer fra Grenland" i *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift (NST) 35* (1995): 66-79. Denne typen segl var brukt av både by borgere og bønder nær byene uten at seglene viser noen forskjell mellom disse to leveveier. Noe annet er det med våpenseglene; våpen er det ikke i noen bondesegl på de dokumentene som jeg har. (Men vær likevel oppmerksom på at det finnes en rekke bondesegl med våpenskjold rundt om i Norge og gjennom mange århundrer.²⁾

Jeg skal nå se nærmere på segl som viser **privatfolks våpenskjold**. De *offentlige* myndighetenes våpensegl, f.eks. bysegl, embetssegl og kongese gl, er det riktignok på noen av dokumentene, men de tar jeg ikke fram her. Dokumentene har også enkelte allegoriske segl med bildesymboler som ikke er våpenskjold. Selv om allegoriene kan være temmelig nær beslektet med våpenseglene, skal jeg ikke si så mye om dem.

Forbech-brødrenes våpensegl

Jeg begynner med et dokument som er utstyrt med ikke mindre enn 6 segl, og som også er det eldste her³⁾ Det er et skjøte for overdragelsen av eiendommen **Kjellestad** med underbrukene Krabberød og Buenes på det lille stedet Stathelle i Bamble. Skjøtet er skrevet i Skien, datert den 17.2.1708 og viser en interessant bruk av segl. Det var utstederne av dokumentet som beseglet det for å bekrefte sine underskrifter og for å markere dokumentets store rettslige betydning. Utstederne, dvs. segleierne, var verken eiere eller selgere av eiendommene. De var formyndere for eierne fordi disse ennå var umyndige barn og hadde arvet eiendommene fra sin far, skipperen **Elias Gregersen** som var død allerede i 1704. Formynderne var enten slektninger eller nærstående til familien. Fordi skjøtet hadde utstedernes underskrifter og segl, var det ikke nødvendig med vitner på underskriftene, i motsetning til regelen i dag.

Kjøperen av eiendommen satt ikke underskrift eller segl på skjøtet. Dette er det vanlige ved overskjøtning også i dag. Kjøperen skriver under på kjøpekontrakten mellom partene, mens selgeren ensidig utsteder

skjøtet som overfører den formelle eierhjemmel og blir tinglyst hos myndighetene. Kjøperen var den velstående skipperen Bent Iversen Tisted (d.1759) i Skien. 4) Han var 2. gang gift med Anne Ludvigsdatter Blehr (d.1747) og de ble stamforeldre for den kognatiske slekten Blehr som kom til å eie Kjellestad i ca. 150 år, og som jeg stammer fra på morsiden.

På Kjellestad-skjøtet er det til sammen seks segl og underskrifter. Seglbildene fordeler seg på tre med allegoriske symboler (et av dem med bare en opprett løve), et segl med speilmonogram og to med våpenskjold. Denne fordelingen tror jeg ikke er helt typisk, når jeg sammenligner med tilsvarende dokumenter noe senere på 1700-tallet. Da er gjerne monogramseglene i overvekt med et noe mindre innslag av allegori- og våpensegl; iallfall utenom den fåtallige kretsen av store handelsherrer, godseiere og høye embetsmenn.

De to formynderne med våpensegl på skjøtet var to brødre fra Skien, *Peder og Jens Gregersen* som er navnene de underskrev med. Deres slektsnavn er *Forbech* som vi finner antydning i seglene med de små bokstavene **F B** henholdsvis **F**. På den tid var det mange i distriktet som underskrev bare med farsnavn og sen (patronymikon), selv om de hadde egne særpregete slektsnavn, f.eks. i familiene Flood, Juell, Ording, Tisted, Wesseltoft og Winther. De to Forbech-brødrene tilhørte en handelssekt i Skien. Den ene var kjøpmann som faren, den andre hadde gjestgiveri i Skien og var "overkjører", dvs. han hadde enerett til skyssfart fra Fjærekilen med tilhørende færging over Farelven til Skienssiden. 5)

Tegning av Hans Krag av segl for Hedemarch, men med innhold som ligner Forbech brødrenes segl bortsett fra at Forbech har hjelmtegnets due med utslåtte vinger.

I brødrenes segl finner vi ikke spor av disse yrkene. De to seglene har begge skjold med det såkalte **Guds lam** (*Agnus Dei*), selv om den nærmeste geistlige tilknytning var at farmorens søster var gift med en prest og mormoren var prestedatter. 6) Vi må nok se det bibelske skjold-motivet bare som et uttrykk for hva som var moderne og populært i segl på den siste del av 1600-tallet. Religiøse og moraliserende emblemer var da svært alminnelige og det ble utgitt mange illustrerte bøker med mer eller mindre dypsindige betraktninger om hva man ville symbolisere med bildemotivene. 7) Også i allegoriseglene på Kjellestad-skjøtet er det flere religiøse symboler, selvom segleierne ikke var geistlige.

Fordi Forbech-brødrenes segl har samme skjoldmotiv, kan vi snakke om slektsvåpen. Jeg kjenner ikke noe Forbech-våpen fra trykte kilder, men jeg har ikke undersøkt om det kan finnes flere segl fra slekten i arkivene. Fikk faren laget våpenet eller antok brødrene det sammen -eventuelt hver for seg med den ene først? Vi vet ikke dette sikkert.

Skjoldet med Guds lam følger prinsippet om bare få figurer, mens to av allegoriseglene på skjøtet har flere symbolske figurer. Utover på 1700-tallet er det vanlig med flere figurer og felter i våpenskjold for både borgerlige og adelige personer. Figurmotivene Guds lam kjennes fra flere våpenskjold og er et stående lam som har en "seiersfane" over ryggen og derfra stukket på skrå ned mellom lammets forben der det ene benet er løftet. 4) Den såkalte "seiersfanen" finner vi også i hendene til den oppstandne Kristus på avbildninger i kirker. I små segl er det ikke alltid så lett å se om det er et flagg eller en fane, dvs. uten eller med en tverrstang som tøyyduken er festet i. Seiersfanen i Jens G. F.'s segl har en splitt og et tynt tegnet kors. I Peders segl er fanen eller flagget mer utvisket og stangen ikke synlig.

Fordi seglene er små er fremstillingen av lammet sterkt forenklet så det får en heraldisk stil uten unødvendige detaljer. Lammet i Jens' skjold er lite og nokså rundt, med antydning til krøllet pelshår. Peders lam er en slankere utgave med lang hals uten synbar pels. Begge skjoldene har et naturalistisk innslag som vi ser i de fleste av tidens våpenavbildninger med dyr og planter: lammet står på marken, som i Peders

skjold har proporsjoner som en "skjoldfot" (ca. 1/5 av skjoldflaten). Guds-lammet fyller skjoldflaten godt i de to våpenseglene.

Skjoldbunnen har ingen fargeskraving i noen av de to seglene. Men fargeskraving er først mer i bruk når vi kommer lenger ut på 1700-tallet, så uskravert bakgrunn betyr neppe at bunnen skal være sølv, slik det ville være dersom skraveringsystemet ble benyttet. Vi kan si dette også fordi det ville være høyst uvanlig om lammets våpenfarge skulle være en av de kontrasterende fargene; rødt, blått, svart eller grønt.

I Jens Gregersens våpensegl er det et hjelmtegn med en egen heraldisk figur. Peders segl har bare hans tre forbokstaver som merke over hjelmen og de regnes ikke som våpenfigurer. Begge seglene har likevel den normerte rammeinnfatning med skjoldform, hjelm og hjemklede. Derimot er det tvunnete tøyestykket "hjelmbindelen" eller "vulsten" på hjelmens isse, ikke så vanlig i Norge på denne tiden, og vi ser den da heller ikke i Forbech-seglene. Hjelmtegnet oppe på toppen av hjelmen i seglet til Jens er hentet fra Bibelens bildeverden: en stående due med utslåtte vinger og et olivenblad i nebbet, dvs. duen utsendt fra Noas ark, som symbol på håpet og den "nye jord". Ofte fremstilles denne duen ellers med vingene inntil kroppen. På hver side av Jens' hjelmtegn står hans initialer **I G** henholdsvis **F B**.

I Jens' segl har skjoldet en oval form med et lite punkt nederst. Våpenets hjelm står på øvre skjoldkant og er såkalt "lukket", dvs. den har en smal synsspalte uten bøyer. Verken i dette seglet eller i Peders kan vi se noe halssmykke hengende på hjelmen, men det er ikke noe uvanlig i våpenavbildninger fra folk utenom samfunnets øverste skikt på den tid. Jens' våpen har hjelmen sett rett forfra, den har en dobbel tverrstrekk fra issen ned til synsspalten, og den har to store skulderåpninger som hviler på skjoldkanten. Størrelsen på hjelmen tilsvarende halve skjoldet. Fra hjelmen og ned på sidene til skjoldet henger hjemkledet som er fast utstyr i et komplett våpenskjold. Hjemkledet er som vanlig på den tid gjengitt som et frodig akantusbladverk med store slyngninger i barokkstil. Både dette løvverket og resten av seglet til Jens er elegant gravert med en profesjonell linjeføring.

Peders segl har ikke et så fint preg og er nok ikke gravert av den samme håndverkeren. Det ser vi særlig i utformingen av lammet og hjemkledet. Skjoldet i Peders segl er firkantet med en liten spiss på underkanten. Hjelmen er dessverre blitt noe utflytende i lakkseglet, men den ser ut til å være satt på skrå og uten bøyer i synsspalten. Størrelsesforholdet til skjoldet er ca. 1/3. Hjemkledet er mer grovt formet i akantus-barokk. Initialene på hjelmtegnets plass er PGF. Det er mulig at Peders segl er det eldste av de to og stammer fra sist på 1600-tallet.

Blehr-brødrenes våpensegl

Med det neste dokumentet hopper vi noen tiår fram i tiden. Dette dokumentet er også et skjøte og det er utstedt i Gråten ved Skien den 4.3.1758. Denne skjøtningen gjelder en sameiepart i en gård, nemlig Nordre Mæla (betegnet "Nordre Melum" i skjøtet) som ligger i Gjerpen, rett nord for Skien. Skjøtet ble utstedt av Petronelle Bloch, enken etter handelsmannen m.m. **Iver Blehr**. Han var bror til Anne Ludvigsdatter Blehr som jeg nevner ovenfor. Petronelle benyttet et segl med et spilmonogram i et ovalt skjold under en liten svevende engel. Det seglet hun brukte behandler jeg derfor ikke her.

Det er seglene til ekteparets to sønner, **Thomas og Ludvig Blehr**, som står på skjøtet og som har et interessant våpenskjold. Når de med-underskriver og med-besegler skjøtet, er det fordi en kvinne på den tid ikke var myndig og ikke kunne underskrive et slikt dokument alene. Thomas hadde i 1756 fått lov til å overta den enerett faren Iver hadde til gjestgiveri, skyssfart og fering over Skienselven fra Gråten i Solum, sørvest for Skien. 5) Om Ludvig har jeg ikke flere opplysninger. Han var oppkalt etter farfaren, Ludvig Albertsen Blehr, som kom som kapellan til Skien. Slekten var fra Skåne. Oldefaren kom derfra og han ble senere håndverker i Bergen.6)

Brødrene Thomas og Ludvig Blehr brukte i 1758 det samme våpenseglet ved hver sin underskrift på skjøtet. Ludvig lånte ganske enkelt Thomas' signet. På sidene av hjelmtegnet har seglet de små bokstavene **T** henholdsvis **B**. Både segl og våpen har et ganske engelsk utseende. Det er faktisk ikke så underlig at våpenskjoldet og Blehr-seglene virker engelske. Forbindelsen mellom Skiensdistriktet og England var på 1700-tallet ganske nær med en stor trelasthandel og skipsfart. Iver Blehr eide flere skipsparter og både han og sønnene har nok vært i England. Det er vel under en reise dit at signetet er blitt gravert. Det særpregete våpenskjoldet kan være blitt funnet frem av gravøren fra en mønstersamling eller en heraldisk bok.

Blehr brødrenes segl i fotografi som er noe lysskadet

La oss se på våpenskjoldet som har mange figurer. Våpenet kan beskrives slik i de komprimerte heraldiske termer ("blasoneres"): I skjoldet en sparre mellom tre skiver og belagt med en liggende, oppvendt halvmåne. På hjelmen en tremastet skute for fulle seil og med flagg akter. 7) En sparre er en vinkelfigur fra skjoldkant til skjoldkant, mens skivene er små rundinger gravert kuleformete. De skal stå plassert to over sparren og en under, når annet ikke er sagt i blasoneringen. Halvmånen er en liten "bifigur" som ligger inne på sparrens toppunkt. Sparrefiguren omgitt av tre småfigurer finner fra gammel tid både i Norge og andre land, men den er spesielt vanlig i britisk og fransk heraldikk. Derfra har flere våpen med dette nokså kompliserte figuroppsettet (2 typer og 4 komponenter) kommet med innvandrere til Norge, f.eks. Barclay, Collett og de Seve. 8) Disse figuroppsettene må antas å være blitt skapt samlet og de er ikke sammensatt av figurer fra to våpen.

Skjoldmotivet hos Blehr-brødrene er likt skjoldet til den engelske slekten *Bloer* i London. 9) Bloer-våpenets farger kjennes fra oppslagsbøkene og det har sølv skjold med en sparre mellom tre skiver ("pomeis", dvs. stiliserte epler), alt grønt. Den lille halvmånen mangler i normalgjengivelsene av Bloer-våpenet. Plasseringen av halvmånen i Blehr-skjoldet er imidlertid slik man i England setter inn små bitegn ("cadency marks") etter et helt eget system der halvmånen betegner den nesteldste sønnen. Gravørens mønster kan ha hatt denne halvmånen fra før av eller gravøren kan direkte ha ment å betegne Thomas' plass blant brødrene.

Hjelmtegnet i normalutgaven av Bloer-våpenet er en arm, og ikke et skip. Men det er ikke helt umulig at et medlem av slekten har hatt en slik variant. En annen mulighet er at gravøren eller Thomas har villet gi Blehr-seglet et særpreg i forhold til Bloer-våpenet. Skipet, en barkrigg, kunne da være et passende merke for en partreder i skip, men ikke for en fergerett ved en elv, hvis da ikke barkriggen tas som et allmennt skipssymbol. 10) Uten at det foreligger noe slektsskap, kan vi likevel notere at på samme tid er det et lignende skip i hjelmtegnet til slekten Chrystie i Brevik. 11) Den var en kjøpmann/reder-slekt fra Skottland. Også i den opprinnelig britiske slekten Grieg i Bergen finner vi et skip som hjelmtegn.

Stilen i Blehr-seglet er engelsk. Skjoldet er firkantet med en innsmaling og avrunding nederst. Hjelmen er så stor som ca. halve skjoldet, den er stilt på skrå og har et bevegelig visir. Imidlertid har den ikke vulst selvom det ellers er vanlig i britisk heraldikk. Figurene i skjoldet fyller det godt ut og sparren har en ganske stor vinkel. Hjelmkledet har de vanlige akantusslyngninger, men de største slyngningene krummer seg helt oppe ved hjelmtegnet på engelsk maner. Hjelmtegnet er like stort som skjoldet.

Spørsmålet om Blehr-våpenets fargesetting er nokså åpent. Vi kan bare skimte en viss skravering på sparren med et svakt rutemønster og det er usikkert om det betegner en farge -isåfall svart i det heraldiske skraveringsystemet. Uskravert skjoldbunn kan bety sølv som hos Bloer. Den manglende gravyre på de tre skivene og halvmånen kan skyldes at de er så små og at skivene har kuleform.

En mulig variant av det engelsk-pregede Blehr-våpenet kan vi finne i Arendal. På 1700-tallet sto Skiensborgerne i nære slekts- og forretningsforbindelser med sine yrkesbrødre i Arendal. Det er trolig årsaken til at vi finner igjen dette våpenets hovedelementer på en glass- og en sølv-gravyre. 12) Aust-Agder Museets konservator, Ulf Hamran, har gjort meg oppmerksom på disse to våpenavbildningene. Forskjellen fra Blehr-våpenet er at de tre skivene i stedet er formet som tre fembladete blomster. Den lille halvmånen på sparren ser vi i sølvgravyren, men ikke på glasspokalen. I begge avbildningene er imidlertid sparren svakt ruteskravert. Våpenet er såvidt originalt i Norge at vi må anta at det er en forbindelse til Blehr i Skien. Glasspokalen har initialene WMJ som må antas å stå for skipper, reder og handelsmann Wittus Pedersen Juell (d.1800) fra Skien og ektefellen Margrethe født Borthig. Kanskje kan det ha vært en påvirkning fra hennes slektsvåpen med tre slike blomster, plassert to over en? Visstnok var Wittus' far, Peder Jacobsen Juell i Skien, sønn til Jacob Ludvigsen Blehr som var bror til Iver og Anna Blehr. 13) Wittus er isåfall en agnatisk Blehr.

Sølvgravvren er på en spiseskje med initialene C I, som vel kan bety Christen Hardong Juell (d.1817) i Arendal. Han tilhørte samme yrkesgruppe som Wittus, men var av en helt annen Juell-slekt.14) Stammer skjeen fra ham, så har han bare kopiert våpenet til Wittus ut fra tilfeldig navnelikhet. Altså et forhold som ligner lånet av våpen fra Bloer til Blehr, bortsett fra at Wittus nok må ha kjent til at Christen lånte hans våpen.

Et Flood-våpen

Med slekten **Flood** er vi fortsatt i handelsstanden på 1700-tallet i Skien. Slekten er sansynligvis opprinnelig dansk og slektsnavnet ble tatt i bruk på norsk jord tidlig på 1700-tallet, først som Flod og så som Flood.

15) Av denne slekten var kjøpmannen *Peder Jørgensen Flood* (1756-1832) som ervervet flere eiendommer, bl.a. Iver Blehrs andel i Nordre Mæla. Den kom til Flood ved en arvepakt datert 10.3.1781 med bokbinderen Johan Andreas Seesen i Skien. På arvepakten underskriver og besegler Peder Flood med et elegant våpensegl.

Dette våpenseglet har ikke initialer som kan bekrefte at seglet tilhørte Peder Flood og ikke bare var et han hadde lånt for anledningen. Jeg kjenner ikke våpenskjoldet fra andre kilder 16). Våpenets innhold er i skjoldet et marekors med på øverste spiss sittende en bakvendt, kortbent fugl, og på hjelmen den samme fuglen. Et marekors eller "pentagram" er en femoddet stjerne trukket opp i en strek. Fuglen vender nebbet mot tilskuerens høyre side og dette er den omvendte vei av den retningen som våpenfigurer normalt skal peke mot. Vi kan kanskje si at fuglen "vender nebbet hjemover" iallfall bakover ! Dette kan være en tilfeldighet, eller det kan ha en egen symbolikk.

Flood seglet med marekors og fugl

Seglet har ikke fargeskraveringer og vi vet ikke om våpenet var ment til bruk utenom i et enfarget segl. Kan vi finne ut mer om dette våpeninnholdet ?

Vi kan i det minste konstatere at marekorset er en sjelden våpenfigur. 17) Etter middelalderen kjenner vi figuren stort sett bare i skjoldet til adelslekten Skave i Danmark-Norge. Den har ikke forbindelse med Flood-ene. Men marekorset finnes i flere bumerkesegl rundt om i Norge og det ble ansett som et magisk vernetegn som ble satt bl.a. på bygninger. 18). Figuren må ikke forveksles med den lignende seksoddede stjernefiguren ("hexagrammet") som er et eldgammelt symbol og idag bl.a. inngår i Israels nasjonalflagg.

Hva med den kortbente fuglen ? Den har ikke olivenblad, kvist e.l. i nebbet, så den synes ikke å være Noas due. Skulle den ha vært et symbol for Den Hellige Ånd, ville den trolig ha hatt en glorie rundt hodet e.l. Hvis dette våpenseglets utseende var bestemt av Peder Flood, kan det likevel være at fuglen er Noas due som vi finner i et skjold i seglet til farfaren Peder Pedersen Flood (d. 1727) og dennes farbror Christopher Jørgensen Flood (d.1711)19)

Tegning fra slektsbok Flood

Kombinasjonen due og marekors i våpenseglet fra 1781 skyldes imidlertid ikke lån av figurer fra noe kjent segl eller våpen i familiene til Peders (d. 1832) ektefelle, Inger J. Wesseltoft, hans mor, Mette M. Grubbe, eller mormor, Gjørø H. Møller.

Det har vært spekulert over mulig slektsskap mellom Skiensslekten Flood og britiske slekter Flood. Fra ca. 1810 har nemlig Skiensslekten brukt et engelsk Flood-våpen med i grønt skjold en sparre omgitt av tre griffhoder, og med hjelmtegn et løvehode. 20) Men som vi har sett ovenfor, var det ikke særlige motforestillinger i Skiensdistriktet på den tid mot å kopiere engelske slektsvåpen bare på grunn av tilfeldig navnelikhet. En Flood har sannsynligvis funnet fram til våpenet under et besøk i England og fått signetet gravert der. 21) Noe lignende har vi nok i slekten Blom med kopiering av våpenet til en engelsk slekt Blome. 22) Og vi skal nedenfor se et tilsvarende lån av våpen i slekten Aall. Disse våpnene sier dermed intet om slektskap mellom de norske og de britiske familiene.

Tegning fra slektsbok Flood

La oss nå gå tilbake til Peder Floods segl fra 1781 og se på våpenets utforming. Skjoldet er ovalt og figurene er nokså godt proporsjonert til skjoldflaten. Fuglen er sterkt forenklet, det er greit, men det er uheldig at fuglearten ikke kan fastslås gjennom formen eller tilleggssymboler. Hjelmen og hjelmkledet er meget forseggjort. Det er vel et spørsmål om denne heraldiske rammen kan ha vært forhåndsgravert av en annen - og/eller ved hjelp av lengre tid. Så har figurene på skjold og hjelm vært gravert inn ved en senere anledning. Hjelmkledets blader er lette og luftige med antydte små ranker ytterst og med en blomst nederst på hver side. Dette er nær louis seize-stil og rokokko. Hjelmen har høy hals og bred synsspalte med 7 bøyer. Trolig skimter vi et halssmykke og to store skulderåpninger. Hjelmen har ikke vulst og fuglekloen står rett på hjelmens isse.

Hans Aalls våpensegl

Inngifte, slektsskap og svogerskap var det mellom flere av de personene og slektene som jeg omtaler ovenfor. Vi står overfor et handels-, skipsreder- og jordeiermiljø i Skiensdistriktet. En av de ledende i dette miljøet på 1700- og 1800-tallene var slekten Aall med mange fremstående medlemmer. I de dokumentene som jeg har, er det brev og annet fra disse Aall-ene med segl som nesten bare er monogramsegl. Vi vet at våpensegl har vært noe brukt i slekten, bl.a. seglet på Grunnloven av 17. mai 1814 for Jørgen Aall fra Porsgrunn.23)

Jeg har avtrykk bare av ett signet med våpenet til slekten Aall. Det er fra kammerherre *Hans Aall* (d.1863) som eide Ulefoss hovedgård og gods. Han har undertegnet et par dokumenter i forbindelse med arven etter svigerforeldrene i Skien, grosserer m.m. Didrich von Cappelen (d.1828) gift 2. gang med Marie S. født Blom (d. 1832). Hans Aall var gift med deres datter Mariane D. C. (d. 1867) og han ga på hennes vegne enkelte rettslige bekreftelser med sin underskrift og sitt våpensegl. Dette var på skifteoppjøret og på et senere pantefrafall fordi hun hadde pant i en eiendom for en andel av arven som ikke var blitt utbetalt ennå. Eiendommen var da eid av broren, konsul Hans Blom von Cappelen (d.1848) på Gjemsø kloster. Mariane meddelte Hans Aalls dødsfall i 1863 til Hans Cappelens enke, Benedicte Cappelen (d. 1881), i et brev med en konvolutt der Hans Aalls våpensegl står bakpå i svart brevlakk.

Våpenseglet er i en detaljrik gravering. Det viser Hans Aalls våpenskjold utført på omtrent samme måte som den avbildningen han lot male inn i det unike håndskriftet "Nicolas Berghs våpenbok". Håndskriftet med malte våpen for Berghs forfedre og slektninger hadde Hans Aall arvet fra sin farfars mor som var datter til lagmannen Nicolas Bergh (d. ca. 1725). 24) Aalls våpen i seglet er i rødt en gull linnorm innenfor en blå bord med vekselvis gående løver og liljer samt en liten femoddet stjerne øverst. På hjelmen en linnorm med et sverd i en hevet klo. Disse fargene framgår av skraveringsene i seglet. Slekten bruker løvene og liljene i gull og hjelmtegnets linnorm i svart farge.

Tegningen fra Nicolas Berghs våpenbok og våpenet i nyere avbildning fra slektsbok Aall

Her har vi et komplisert våpen med et unorsk utseende; spesielt da skjoldborden. Våpenet skal ha vært brukt allerede av Niels Aall (d.1784) som innvandret i ung alder fra London til Porsgrunn. 24) Hans far og slektsnavnet var fra Danmark og faren slo seg ned som kjøpmann i London. Der har han kunnet få kjennskap til våpenet som tilhører slekten Hall. 25) Noe slektskap mellom Aall og Hall er ikke kjent og vi har tydeligvis en våpenkopiering pga. tilfeldig navnelikhet. Løvene og liljene er derfor ikke opprinnelige Aall-symboler, men gir assosiasjoner til det britiske kongevåpenet på den tid og kan være gitt som et kongelig nådestegn til et medlem av slekten Hall. Med "lilje" mener jeg her en heraldisk stilisert figur som ofte populært blir kalt for "fransk lilje".

Den lille stjernen midt på øvre del av skjoldborden har sin spesielle funksjon som hittil har vært oversett i litteraturen om Aall-våpenet. Stjernen er plassert som et engelsk "cadency mark" for den 3. sønn. Stjernen går igjen i våpenseglene til Hans Aalls onkler og grandtante, Benedicte Henrica Løvenskiold født Aall (d.1813). 26) Stjernen ser derfor ut til å stamme fra innvandrerens og det passer bra fordi han var 3. sønn til Jacob Aall (d.1717) i London.

I seglet til Hans Aall står også slektens valgspår skrevet i bokstaver som danner en halv firkant ved og under skjoldet. Valgspåret er på latin og lyder *Opes industria parit*, som betyr flid skaper rikdom. Valgspår finner vi bare sjelden i norske våpensegl.

Seglets skjold er gravert som en engelsk type: rette kanter med to små utstikkende hjørner øverst og en spiss nederst. Linnormen er et dragelignende fabeldyr med underkroppen som en ormeaktig krøll og med et fastlagt utseende, heraldisk sett, som følges i våpenseglet. Vi ser bare det ene av linnormens to ben som den står på. Vingene til linnormen er formet nærmest som fjær og neppe som de vanlige flaggermusvingene med spiler. På hodet har linnormen enten en åpen krone eller to helt små horn. Hodet er i profil med et stort øye og en åpen kjeft med lang utstikkende tunge som ender i en spiss. Skjoldborden er god og bred, men likevel blir løvene og liljene så små at de nesten bare utgjøres av streker. Hjelmen har ca. 1/4 av skjoldets høyde, den ser rett fram, har bøyer i visiret og to små kuler på sidene som antyder et bevegelig visir. Hjelmkledet er noe stivt tegnet og går bare ned til skjoldets øvre del. Hjelmtegnets sverdbærende linnorm står på en stor horisontal vulst som nærmest svever over hjelmens isse.

Adeler, Moltke og Løvenskiold

Eneveldets adelsstand hadde sine representanter i Skiensdistriktet på 1700- og 1800-tallene. Med basis i store gods- og skogeiendommer drev medlemmer av slektene *Adeler* og *Løvenskiold* betydelig næringsvirksomhet. De to slektene hadde helt borgerlig opprinnelse og fikk sine adelspatenter i 1666 og 1739 på forskjellige grunnlag. Våpenskjoldene i de to adelsbrevene bygger begge på våpen som den adlete allerede hadde brukt tidligere, men med særskilte tillegg eller endringer som et såkalt "hjerteskiold" med orlogsskip for Adeler, og en adelig kronet hjelm med oppstigende løve for Løvenskiold. På dokumentene hos meg er det segl fra medlemmer av de to slektene og alle med det særpreg at de bare er våpensegl og ikke monogramsegl.

Den gamle adelssetten *Moltke* hadde to medlemmer fra Danmark som kom til Skiensdistriktet som amtmenn i Bratsberg sist på 1700-tallet. Den ene, Frederik Moltke (d. 1836), ble inngiftet i Løvenskiold-slekten. Den andres søster giftet seg med en Adeler og deres våpensegl kommer jeg tilbake til nedenfor.

Vi skal begynne med **Adeler**-seglene. Det dreier seg om to litt forskjellige våpensegl som ble benyttet omtrent samtidig av stiftamtmanden *Friderich Georg Adeler* (d. 1810) som titulerte seg bl.a. "Herre til Giemsøe Kloster". Seglene står på brev og på en kjøpekontrakt med skjøte. Kontrakten gjaldt Gjemsø klostres ca. 300.000 mål skog i Øst-Telemark sammen med diverse sagbruk, tomter m.v. i Solum og Skien. Disse eiendommene solgte Adeler for 91.000 riksdaler "Dansk Courant", pluss 15.143 riksdaler for skurlast og tømmer. Kjøperen var Skiensborgeren Didrich von Cappelen (d. 1828) og dokumentene er kommet til meg gjennom mange slektsledd.

På kjøpekontrakten av 8. august 1800 står både Adeler og Cappelens underskrifter og våpensegl, Adeler i svart lakk og Cappelens i rødt. Skjøtet av 11. desember 1800 har bare Adeler segl. Der er seglet i en litt annen utforming og i rød lakk. De to dokumentene er på tilsammen 11 sider og lister opp de solgte eiendommene i 35 punkter. Kontrakten er bundet sammen med 6 tynne silkesnorer i rød og grønn farge og de er festet med lakken i seglene like ved snorendene.

Cort Adeler's venetianske våpen og slektsvåpenet på gallerifronten i Solum kirke

Adeler's skjold i seglet er delt opp i fire felter under hjerteskioldet som står midt på. Våpenet er dermed mer komplisert enn vi vanligvis ser i annen halvdel av 1600-årene i Norge. Det er blitt laget i Venetia, Italia, der Breviksgutten Kort Sørensen gjorde en glitrende karriere under kriger med tyrkerne. Han kom tilbake til Danmark-Norge under navnet *Cort Adeler* (Adelaer) (d. 1675), ble utnevnt til generaladmiral og adlet av kongen. Våpenseglet til sønnesønnen Friderich G. A. viser sjøheltens symboler: en halv ørn (= Adelaer på hollandsk) i 1. skjoldfelt 28), tyrkerhode på kårdespiss i en arm fra en sky (vanlig sørøst-europeisk merke for kriger med tyrkerne) i 2. felt, 29) en befestet by eller borg (Venetia eller forsvars-symbol) i 3. felt og tre halvmåner (tyrkerne) i 4. felt. 30) Hjerteskioldet med skipet er et dansk tillegg. Også hjemtegnet har maritime symboler: sjøfartens gudinne Fortuna med skipsseil i hendene og stående på en kule 31), mellom 3 + 4 standarter med tre halvmåner i hver og med stengene stukket ned i små skipsstevner.

Alle disse detaljene er naturligvis sterkt stilisert når de er forminsket ned til et seglbilde, men de er fint gravert og vi kan til og med se fargeskraveringer i skjoldfeltene. Dessuten har seglene Dannebrogordenens brystkors som hovedskjoldet er lagt på, og ordenens kjede som henger fra hjelmkledet og ned rundt nesten hele skjoldet. Både Cort og Friderich var riddere av denne ordenen. Hovedskjoldene i de to seglene har buede kanter og hjelmkledene er nokså små. Bare i den ene seglet er hjelmen tydelig, den har 5 bøyler,

halssmykke og en antydet vulst. En av forskjellene mellom Adeler-seglene er at seglet på skjøtet virker mer omhyggelig gravert med mer nøyaktig utførte detaljer enn seglet på kontrakten.

Jeg har et dokument med enda et Adeler-våpen, men det er av en annen type. Seglet er fra baronesse *Bertha Adeler* (d.1846), "født Comtesse af Moltke", som det sies i dokumentet. Hun var gift med den danske baron Fredrik Adeler (d.1816), brorsønn til Friderich G. A. Fra onkelen hadde baronen arvet herregården Gjemsø kloster med de tilhørende gårdene Bratsberg, Follaug m. fl. og Solum kirke m.m. Hans enke solgte alt dette til Didrich von Cappelen (d.1828) for 26.400 danske sølvspesier og 6.000 norske spesiedalere. 32) Jeg har skjøtet som er datert 5. mars 1823. Det har hennes underskrift og svarte lakksegl satt på 4 tynne silkesnorer som binder sammen sidene i dokumentet.

Våpenseglet har et såkalt "alliansevåpen", dvs. to skjold som er stilt ved siden av hverandre og inneholder ektemannens henholdsvis farens slektsvåpen. I seglet er det midt over de to skjoldene en åpen krone med 7 slanke spisser som ender i små kuler, og dette er en rangkrone for baroner og kronen er av en tysk type. 33) Også på hjerteskjoldene som vi ser i Adeler- og **Moltke**-våpnene er det ganske små rangkroner som kom inn ved utnevnelsene til baron og greve. Halvveis rundt Adeler-skjoldet henger Dannebrogordenens kjede, mens det henger en blomsterranke på lignende måte halvveis rundt Moltke-skjoldet. Begge skjoldene har en buet trekantform og går opp i en spiss på øvre skjoldkant. Til tross for alle disse faktorene i ett og samme segl, gir våpenseglet likevel et grasiøst inntrykk og det virker merkelig lite overlesset. Som gravyre virker seglet profesjonelt og utført med stor erfaring.

På skjøtet av 5.3.1823 er det enda et våpensegl. Det har bare Moltke-våpenet, men da hele grevnevåpenet med i tillegg til hovedskjoldet og hjerteskjoldet også 2 skjoldholdere, 3 hjelmer med hjelmtegn, samt ordenskjede. Våpenseglet tilhørte Bertha Adeler's bror, greve *Otto Joachim Moltke* som i årene 1798-1800 hadde vært amtmann i Bratsberg. 34) Selv om søsteren Bertha var 56 år i 1823, kunne hun ikke underskrive skjøtet alene, men måtte ha med broren som "laugværge". Hans våpensegl er tydelig fagkyndig gravert med nøyaktige små detaljer helt ned til fargeskraiveringene. Skjoldet er firkantet med buete kanter oppe og nede. De tre hjelmene har bøyer og ses forfra. Dannebrogordenens kjede kommer ut fra de to ytterste hjelmene og det er ikke noe hjelmklede på noen av de tre. Ordenskjeden viser at seglet er fra tiden etter at han fikk denne ordenen i 1810, og dermed etter at han var amtmann i Bratsberg.

I Moltkes våpen har hjerteskjoldet slektens eldgamle merke, *de tre århanene*.35) Hovedskjoldet har en oppdeling i fire felt slik som i mange andre adelige personers våpen. Hos Moltke er det like figurer i to og to av feltene, såkalt "kvadrering". Feltene er her et tillegg som de to søsknenes far, den danske statsmannen Adam G. M., fikk da han ble utnevnt til greve i 1750. I skjoldets 1. og 4. felt er det tre stjerner, mens 2. og 3. felt har en opprett løve som holder et Dannebrogflagg. En tilsvarende oppstigende løve er det på den ene av de tre hjelmene over skjoldet, mens en annen hjelm har en oppstigende "villmann" (naken med eikeløv om pannen) som holder en klubbe, dvs. en figur som ligner kongevåpenets skjoldholdere. Dette er tydeligvis symboler for Moltkes statlige karriere. Den midterste av hjelmene har det gamle Moltke-hjelmtegn, 7 septrer med påfuglfjær på toppen. Skjoldholderne er en sittende ørn på hver side.

Severin Løvenskiolds våpensegl og slektsvåpen Løvenskiold fra Danmarks Adels Aarbog 1949

Når vi nå går over til Løvenskiold-seglene kommer vi tilbake til de enkle våpenmotiver på norsk jord. Slekten våpen er i blått skjold en opprett sølv løve og på kronet hjelm en oppstigende sølv løve. 36) Det "talende" skjoldmotiv brukte stamfaren, kjøpmannen Herman Leopoldus i Christiania, allerede før adelspatentet i 1739. Hjelmtegnet hans var imidlertid en pelikan som hakker seg til blods i brystet som føde for ungene.37) Løvenskioldenes våpen og segl er nøye undersøkt og kommentert, så her skal jeg bare ta opp et par forhold.

Jeg skal se på stilarter og datering. Segl på brev er daterte og i seglene er det historiske stilarter fra den gang de ble gravert. Seglene kan imidlertid ha blitt brukt i lang tid etterpå. Vi ser dette i Løvenskiold-brev til Didrich von Cappelen senior (d. 1794) og junior (d.1828) i Skien. Våpen i barokkstil finner vi så sent som i segl på brev av 1789 fra *Jacob Løvenskiold*, Rafnes, og av 1790 fra *Herman Løvenskiold*, Fossum. Rokkostil har derimot flere segl på brev i tiden 1795-98 fra kammerherre *Severin Løvenskiold* i Porsgrunn, mens det er empire i segl på brev fra 1798 som han sendte fra Fossum jernverk.

Da stattholderen *Severin Løvenskiold* døde i 1856 ble det sendt rundt håndskrevne meddelelser, bl.a. til enken *Benedicte Cappelen* på Gjemsø kloster. Bakpå konvoluttene ser vi stattholderens segl i svart lakk. Det har trekantet og buet skjold, temmelig naturalistiske løver og hjelm med bøyer, men ikke noe hjelmklede. Denne utformingen er blitt kalt for "biedermeier", men det er nok mer treffende å snakke om sen-empire. 38) Vi kan nemlig se at Severin brukte et likt våpensegl uten hjelmklede allerede da han underskrev Grunnloven den 17. mai 1814.

Noen Cappelen-segl

Jeg har en mengde segl fra min egen slekt, både med og uten våpenskjold. Mitt totalinntrykk av slektens segl på 1700- og 1800-tallene er at monogramsegl og våpensegl ble brukt omtrent like ofte. Både inngiftede og "utgiftede" kvinner i slekten brukte Cappelen-våpenet i segl. Jeg har omtalt slektsvåpenet i artikkelen "Familien Cappelen's tyske opprinnelse. Noen antagelser og hypoteser." *NST* 31 (1988): 378-396 og skal ikke gjenta meg selv her. Jeg skal bare komme inn på enkelte spesielle forhold i våpenseglene fra slekten i Skiensdistriktet.

Våpenets innhold ble laget på norsk jord i 1683 med en symbolikk som ikke er helt sikkert fastslått. Figurene var anerkjente våpenfigurer i Norge på den tid. 39) Skjoldet er delt, med i 1. felt en pelikan som mater ungene med sitt blod og i 2. felt tre roser med stilker og blad. På hjelmen en Fortuna mellom to vesselhorn. "Vesselhorn" er lyreformete oksehorn. De er med eller uten delingstrekk midt på i Cappelen-seglene. Fargene i våpenet har variert gjennom tidene.

Vi skal først ta for oss seglet til kjøpmann og sagbrukseier *Ulrich Friderich von Cappelen* (d.1722) som var den første av slekten i Skien og kom dit ca. 1709. Seglets våpen er i barokk stil -noe vi særlig ser i hjelmkledets frodige akantus-bladverk. Utformingen av våpenfigurene i skjold og på hjelm har en frodig og kanskje litt naiv stil. Hjelmen er av den lukkede typen med smal synsspalte uten bøyer. Seglets stil ligner på andre norske segl fra samme tid, men kan være gravert i Hamburg der Ulrich bodde i mange år før han kom til Skien. Hans etterkommere tok lenge vare på signetet. Vi kan se det brukt så sent som av hans sønnesønns sønn med samme navn og som døde 1820 i Porsgrunn.

Seglene til *Ulrich Friderich von Cappelen* og med alliansevåpen *Barnholdt-Cappelen*, samt skjold på maleriramme i Mælum kirke for *Susanna Anna*

Det er bevart både våpensegl og våpen malt i farger for den første Ulrich F.v.C.'s datter, *Susanna Anna* (d.1752) gift med major *Christian von Barnholdt*. 40) I seglet er det et alliansevåpen med to ovale skjold; *Barnholdt* og *Cappelen*. Midt over skjoldene er det en liten "kjerub", dvs. et barnehode med en fuglevinge ut til hver side. Over kjeruben er det en krone med bred kronring, 3 blad og 2 perler. Det mest uvanlige er at hjelmtegnets *Fortuna* er hentet ned og benyttet som skjoldholder ved *Cappelen*-skjoldet. *Bjørnen* fra *Barnholdt*'s hjelmtegn er hentet ned på lignende måte som skjoldholder ved *Barnholdt*-skjoldet.

De malte våpnene til Susanna Anna og Christian står på rammen til et stort religiøst maleri som nå befinner seg i Mælum kirke ved Skien. Dette er den eldste fargeutgaven av Cappelen-våpenet; 1. felt har blå bunn med hvite figurer, mens 2. felt har hvit bunn med røde roser med grønne stilker og blad. På skjoldet er det en gullkrone med 3 blad og 2 perler.

På kjøpekontrakten av 1800 med Friderich G. Adeler har *Didrich von Cappelen* (d.1828) et våpensegl som er identisk med det han satt på Grunnloven den 17. mai 1814. En tegning av våpenet i seglet har jeg gjengitt i min ovennevnte artikkel i NST. Didrich var konservativ i sin bruk av våpensegl og signetet ble også brukt av hans far med samme navn som døde i 1794. Stilen er louis-seize med oval skjoldform, bøylehjelms og luftig, sterkt oppfliket hjelmklede. Våpenseglet er uten fargeskravering. Farens våpenfarger kjenner vi fra skravering i skjold på jernmonument (Brekke museum) og fra malte karossedører (Folkemuseet, Bogstad gård, Oslo).

Våpen fra seglet på Grunnloven 1814 og på karet i louis seize stil

Både eidsvollsmannens to sønner og hans brødre var mindre konservative. De brukte alle flere våpensegl og i de vekslende stilarter. Vi kan følge deres våpensegl gjennom tiårene rundt år 1800 fra louis seize/rokoko, empire med blomsterranker i stedet for hjelmklede, sen-empire og biedermeier uten hjelmklede av noe slag, og til sist bare våpenets skjold med sterkt buede kanter i pseudobarokk på siste halvdel av 1800-tallet.

En variant ("differensiering") av slektsvåpenet har oppstått hos slektsgrenen på Ulefoss. Eidsvollsmannens eldste sønn, jernverkseier *Diderik von Cappelen* (d.1866), var i England i 1813-15 og fikk der gravert et våpensegl. Skjoldet har engelsk form med bl.a. små utstikkende hjørner øverst. På hjelmen er det en tydelig vulst med bare to vesselhorn og ikke noen Fortuna. I engelsk heraldikk finnes nesten ikke Fortuna, så hun kan ha vært ukjent for gravøren. Kanskje har ikke Diderik heller likt den nakne kvinneskikkelsen? (Iallfall er fortunaen utelatt i senere segl og våpenavbildninger fra hans slektsgren på Holden hovedgård og Ulefoss jernverk. 41)

En mer forbigående variant kan vi finne i Cappelen-skjoldets 2. felt. Den heraldisk interesserte boksamleren, sorenskriver *Nicolai B. v. C.* (d. 1866) i Skien, og hans bror, amtmann *Ulrik F.v.C.* (d. 18??) har i et par våpensegl 3 "naturlige liljer", dvs. med stilker og blad, i stedet for de 3 rosene. Deres bror, den første forlagsbokhandleren *Jørgen W. v. C.* (d.1878) i Christiania, hadde et segl med 3 heraldiske liljer på blå bunn i 2. felt. 42) Kan de være hentet fra den blå borden med bl.a. gulliljer i Aall-skjoldet? Deres mor var *Benedicte H.* født Aall (d. 1812) i Porsgrunn. Liljene er lite brukt senere i Cappelen-familien og rosene har fått beholde sin plass.

Seglet til den første bokhandleren Jørgen W. Cappelen